

RAKVERE VABADUSSÕJA AUSAMMAS 87, TAASTATUD AUSAMMAS 20

Aastani 1917 kuulusid Liivi- ja Eestimaa kubermang 207 aasta jooksul Venemaa tsaaririigi koosseisu. 1917. aasta lõpuks õnnestus eestlastel moodustada neli jalaväepolku, tagavarapataljon, insenerirood ja suurtükiväebrigaad, mis olid edaspidi aluseks 1. Eesti Diviisi formeerimisele. Rahvusväeosadesse koondati suurem osa I maailmasõjast osa võtnud eesti ohvitseride, rindekogemusega allohvitseride ja sõdureid, kes moodustasid Eesti Vabadussõjas meie sõjaväe tuumiku. 28.11.1918-03.01.1920 kestnud vabadussõjas said noored eesti sõjamehed koos Soome-, Taani-, Rootsi-, Ingeri- ning baltisakslastest vabatahtlikega jagu Punaarmee ja Landeswehrist. 02. veebruaril 1920 sõlmitud Tartu rahuleping sai aluseks meie rahva iseseisvate arengule ja rahvusvahelisele tunnustusele tänase päevani välja.

1922. aastal otsustasid vabadussõjast osavõtnud Virumaa sõjamehed püstitada Rakveresse Vabadussõjas saavutatud võidu auks mälestusmärgi. Selle eesmärgi elluviimiseks loodi 28. jaanuaril 1923 „Vabadussõjas langenud virulaste kalmuküngaste korraldamise komitee“, mille liikmed kolonelleitnant Oskar Luiga (tapeti elajalikul 24. juunil 1941 Kosel pankur Scheeli majas), Rakvere linnaeape 1921-1930 Aleksander Pääro (mõrvatud 1941 Jõhvis?), ajalehe „Virulane“ toimetaja J. Jaanis, kirjanik Jakob Liiv (Rakvere linnaeape 1919-1921) ja maavanem Karl Pajos (suri 26. mail 1953 Molotovi oblastis ühes Nõrobski vangilaagris) alustasid aega viitmata tingimuste loomist mälestusmärgi püstitamiseks. Ausamba kavandi saamiseks korraldatud konkursi võitis üheksa vabadussõja monumendi autor akadeemik skulptor Amandus Adamson, ausamba aluse projekteeris Virumaalt pärit Tallinna Tehnikumi õppejõud ehitusinsener Ferdinand Gustav Adoff.

1925. aasta suvel valmis ehitusmeister Reinhold Veigeli juhendamisel ausamba alus, millele 11. augustil 1925 paigaldati Itaalias Pistoias professor Amandus Amanduse juhendamisel valminud pronkskulptuur. Rakvere Vabadussõja ausammas avati pidulikus õhkkonnas 30. augustil 1925. Katte eemaldas kolonelleitnant Oskar Luiga, ausamba pühitsesid EELK pastor A. Sommer ja õigeusu metropoliit Aleksander. Kohal oli ausamba looja skulptor Amandus Adamson. Vabadussõja ausammas sai seista omal kohal veidi üle 15 aasta. 21. oktoobri öösel 1940 hävitasid ausamba nõukogude võimu esindajad. Imekombel suutsid Rakvere inimesed, kelle nimesid ma kahjuks ei tea, säilitada kogu nõukogude aja alles ausamba skulptuuri küljest pärit pronksivalu tüki signatuuriga „Prof. Adamson 1925 Pistoja,“ mis nüüd kaunistab 1992. aastal taastatud ausamba esikülge. Hilinenud tänu nendele inimestele, tänu kellele üliväärtuslik asitõend alal hoiti.

Mõtte Rakvere Vabadussõja ausamba taastamiseks esitas 28.07.1988 „Viru Sõna“ vahendusel Memento Rakvere Ühingu eestseisuse tollane liige Peep Kärp. 01.07.1989 pöördus Peep Kärp ajaleheveergudel taas Muinsuskaitse Seltsi, Rahvarinde jt. ühenduste ning liikumiste poole üleskutsega taastada Vabadussõja ausammas, juhtides samas tähelepanu selle, et Vabadussõja mälestusmärgid on endisel kujul taastatud juba Haljalas, Simunas, Assamalla ja Tudulinna. Käsil olid Viru-Jaagupi, Viru-Nigula ja Kadrina ausammaste taastamine. Otsustajate ette kerkisid paratamatult küsimused – kas taastada ausammas esialgsel kujul või kuulutada välja konkurss uue ausamba projekti saamiseks? Ootamata ära ausamba taastamisega seonduvat, avati "Memento" Rakvere ühingu ja Rahvarinde koostöö tulemusena endise samba asupaigas väike mälestuskivi, mille juures tähistati 24.02.1990 vabariigi aastapäeva.

25.04.1990 „Viru Sõnas“ ilmunud Olev Mäe artikkel „Vabadussõjas langenud sõdurite mälestussammas“ sisaldas väga olulist teavet ausamba kõrguse kohta. Siiski ei selgunud, kas 8,5 m oli ausamba kõrguseks maapinnast lippu hoidva sõduri kiivri peale, või lipuvarda otsa. Vastus sellele küsimusele tuli leida ausamba rekonstrueerimise käigus. Oluline oli info selle kohta, et ausamba avamise puhul 1925. aastal anti välja raamatuke Virumaalt pärit 644 langenu nimega, kellest lahingutes langes 260 inimest, haiglates suri 176 inimest, jäljetult kadus 99 inimest ja „*punaste veretöös tapetud 109 inimest*“. Artikli autor oli veendunud, et vabadussõja ausamba taastamine esialgsel kujul ei ole võimalik. Samal seisukohal olevat olnud mitmed kunstiteadlased ning Eesti Muinsuskaitse Seltsi juhatuse liige Ülemnõukogu saadik ajaloolane Küllo Arjakas. Olev Mäe jõudis oma arutlustes järeldusele: „... *praeguses olukorras on kaks*

võimalust: esiteks –asetada samba kunagisse asupaika mälestuskivi, nagu nüüdseks ongi sündinud, või teiseks – kuulutada välja uue samba rajamise konkurs.“

Olev Mäe artiklile järgnenud Eesti Kunstimuuseumi skulptuuriosakonna juhataja Tiina Pikamäe 29.05.1991 artiklis „Kuidas taastada monumenti“ leidis autor, et kui hakata „rahva rahade eest uut monumenti püstitama, siis peaksime ikka mõtlema kõiki lähedalt puudutanud minevikule – võidukale Vabadussõjale, Tartu rahule, traagilisele 1939. aasta kokkuleplusele, 1944. aasta iseseisvuse taastamiskatse nurjumisele ja sellele järgnenud...Ning katsuma uues sambas kogu selle võitlus- ja samas kannatusterohke ajaloo kokku võtta.“ „Adamsoni monumendiga seda teha ei saa“, ütles Tiina Pikamäe välja oma arvamuse. Ent „kui leitakse, et Vabadussõda üksi vajab põlistamist, tuleb samuti uus mälestusmärk tellida, sest tehniliselt pole võimalik fotode järgi nii detailiderohket figuurigruppi autentselt taastada“.

02.07. 1990 võttis Rakvere RSN Täitevkomitee vastu julge otsuse (eelnõu esitajad Mihkel Juhkami ja Tiit Kullerkupp): „*Taastada Vabadussõja ausammas Rakveres, milleks moodustada vastav toimkond ja avada annetusteks arve Virumaa Kommertspangas*“. Selle otsusega võeti kokku seni avaldatud suusõnalised ja kirjalikud arvamused veel olematu ausamba edasise saatuse kohta ning linnavalitsuse seiskohad selles küsimuses. Oli loodud kindel õiguslik alus edasisele tegutsemisele. Loodava ausamba taastamise toimkonna tööd hakkas nüüdsest juhtima linnapea Tiit Kullerkupp.

19.07.1990 ilmus ajalehes „Viru Sõna“ Jüri Peinari artikkel „Vabadussõja ausammas Rakveres taastatakse“ milles muu hulgas teatatakse, et Amandus Adamsoni loodud skulptuuride koopiade valmistamiseks on „*andnud põhimõttelise nõusoleku kujur Matti Varik*.“ 08.11.1990 samas ajalehes ilmunud artiklist „Vabadussõja ausamba taastamine edeneb“ selgus, et ausamba taastamise toimkonna nõupidamisel, millest võtsid osa skulptor Matti Varik ja arhitekt Peep Jänes, sai selgeks, et „*langetatud otsus taastada ausammas endisel kujul on õige ja vastuvõetav*.“ Selgeks sai seegi, et koopiaks taastatavat monumenti nimetada ei saa, sest selle valmistamiseks oleksid vajalikud Amandus Adamsoni loodud ausamba olematud valuvormid ning ausamba aluse tööjoonised. Tõdeti, et ees ootab täiesti uus töö: ausamba aluse projekteerimine ja pronkskulptuuri modelleerimine vaid fotode, võimalik et ka arhiividokumentide, alusel. Samas artiklis tehti teatavaks, et skulptor Matti Varik loobus ausamba skulptuuri uuesti modelleerimisest. Rakvere Vabadussõja ausamba skulptuuri taastajaks soovitas Matti Varik skulptor Lembit Palmi, Virumaa meest. Lehe kaudu sai ka teatavaks, et linnavalitsus on esitanud „Ars Monumentaalile“ tellimuse pronksist skulptuuri valamiseks ning et skulptor Lembit Palm on valmis tööd alustama.

1990. aasta novembris tegi Lembit Palm ettepaneku koostöökts teisele Virumaa mehele arhitekt Kuno Raudele, kellega varemgi üht kui teist ette võetud. Kokkulepe saavutatud asuti tööle, eelkõige arhiivides, mis ei andnud tulemusi. Põhiliseks materjaliks ausamba rekonstrueerimisel olid inimeste poolt ajalehe „Viru Sõna“ toimetusele saadetud fotod, ülinapid kirjalikud andmed ausamba aluse ja sellel paikneva skulptuuri kõrguste kohta, mis vajasis ilmtingimata kontrollimist. Kuid mille alusel? 08.11.1990 tegi allakirjutanu mälestusmärgi taastamise toimkonna koosolekule ettepaneku taastada ausamba mõõtmed fotogrammeetria meetodil, millest linnavalitsus loobus meetodi kalliduse (100 000 rubla) tõttu. Linnavalitsuse toetust ei leidnud ka ettepanek taastada ausamba alus graniidist (graniit oli olemas). Toimkond asus seisukohale, et „*samba alus valatakse betoonist*“. 13.11.1990 võetud ühendus ehitusmeister Reinhold Veigeli poja Paul Veigeliga ei andnud samuti tulemusi. Ausamba aluse jooniseid perekonnaarhiiv ei sisaldanud. Tulemusteta lõppesid ka allakirjutanu uuringud Paldiski linnas, Amandus Adamsoni kunagises elu- ja töökohas.

Ausamba täpse asukoha ja vundamendi plaanimõõtmete väljaselgitamiseks palus allakirjutanu appi Rakvere I. Keskkooli õpilased, kelle abiga kaevasime 15. novembril 1990 välja maa sees vaid 10-15 cm mullakihi all säilinud ausamba vundamendi ülemise osa. Leidsin, et vundament tervikuna on hästi säilinud ning on suuteline ka edaspidi täitma oma esialgset otstarvet vaatamata sellele, et vundamendi edelanurk oli lõhkamise tagajärjel osaliselt purunenud.

Vabadussõja ausamba rekonstrueerimise projekti koostamise alguseks 1990. aasta lõpus olid autorite käsutuses eelpool kirjeldatud andmed ausamba kõrguse kohta ning vundamendi lahtikaevamise tulemusena

saadud vundamendi plaanimõõdmed. Nii skulptuuride modelleerimiseks kui ka ausamba aluse projekteerimiseks oli sellest liialt vähe, sest vastuseta jäi küsimus – kui kõrge oli tegelikult ausammas tervikuna ja sellel paiknev skulptuur? Otsustasin kontrollida kirjalikke andmeid ausamba kõrguse kohta fotode alusel, kasutades kujutava geomeetria e. pöördperspektiivi meetodit.

Tegin kindlaks ausammast pildistanud fotograafi asukoha, objektiivi e. silmapiiri kõrguse maapinnast, ausamba kõrguse ning üldised proportsioonid, seejärel detailide, sealhulgas pronkskulptuuri, olulisemad mõõdmed. Ausamba kui terviku rekonstrueerimine fotomaterjali abil oli ausamba taastamise protsessis kõige vaevalisem ja vastutusrikkam, sest rekonstruktsiooni täpsusest olenes nii skulptori kui ka arhitekti edasine töö ja lõppkokkuvõttes kogu ettevõetud töö tulemus. Rekonstruktsiooni tulemused olid üllatavalt head. 1990. aasta lõpuks olid vajalikud kontrollandmed, sealhulgas aluse üksikplokide ning skulptuuride mõõdmed ja proportsioonid, taastatud. Muu hulgas selgus, et kirjalikes allikates nimetatud ausamba kõrgus „üle 8,50 m“ (rekonstruktsiooni tulemusena 8,52 m) oli sõduri kiivri kõrgus maapinnast, lipuvarda otsa kõrguseks maapinnast on 9,45 m. Ausamba aluse kõrguseks maapinnast on 6,38 m. Võis alustada skulptuuride modelleerimist ja ausamba aluse projekteerimist.

Skulptor Lembit Palmi ülesandeks oli ausamba alusel paiknenud skulptuuride ning ausamba aluse esiküljel paiknenud bareljeefi modelleerimine ja kirjade taastamine ausamba aluse esiküljel. Allakirjutanu ülesandeks jäi ausamba aluse projekteerimine, ausamba lähiümbruse planeeringu koostamine eesmärgiga vääristada taastatavat ausammast, vertikaalplaneerimine, ausamba piirde ja istmete tööjooniste koostamine, ausammast ümbritseva pargi korrastamise eskiisprojekti koostamine, ausamba ja pargi kui terviku valgustuse põhimõtteline lahendamine. Ajalooliste valgustuspostide taastamist pidas töö tellija ebareaalseks.

Poole aasta pärast avaldati 04.05.1991 ajalehes „Viru Sõna“ skulptor Lembit Palmi poolt modelleeritud skulptuuride foto koos selgitava tekstiga. Ühtlasi anti teada, et „varsti võib alata ausamba aluse, kuuejärgulise astmikpüramiidi rajamine, sest tööjoonised on arhitekt Kuno Raude valmis saanud.“ Tegime linnavalitsusele üleantud projekti koosseisus ka täiendavad ettepanekud: avaldada ausamba avamise puhul Vabadussõjas langenud 644 võitleja nimed, jätkata ausamba alusel paiknenud mälestustahvlite või nende fotode otsinguid eesmärgiga taastada ka need esialgsel kujul, selgitada välja ja avalikustada ausamba lõhkunud või selleks korralduse andnud inimeste nimed, nimetada ausammast ümbritsev park „Vabaduse pargiks“. Selleks ajaks olid valmis ka RPI „Eesti Projekt“ ehitusinseneri Gunnar Lipstok'i poolt koostatud ausamba üksikplokide tööjoonised. Selgus, et ausamba aluse ehitamiseks kulub ca 46 m³ e. 110,36 tonni betooni ja 1 700 kg armatuurterast. Rakvere linnaeape Tiit Kullerkupu kinnitust mööda „võtab betoonitööd oma hooleks firma „Usehitus“. On ehk huvitav teada, et selleks ajaks oli ausamba taastamiseks linnavalitsusel puudu ca 80 000 rubla.

Hea koostöö Rakvere linnaeapega ja ausamba aluse tulevase ehitajaga, insener Arvo Tuulinguga, jätkus ka 1991. aasta suvel. Valati valmis ausamba aluse proovitükid, mida allakirjutanu on kui reliikviat alles hoidnud tänaseni. 1991. aasta sügisel tehti betooni valutöödega algust ja ... ebaõnnestunult. Paekivist laotud ausamba vundamendi peale valatud ca 20-30 cm paksune betoonikiht valgus külgedelt laiali, põhjuseks vundamendi rakiste hooletu paigaldamine. Õnneks võttis praaktöö omaks maapind. Nüüd koostas Arvo Tuuling rakiste valmistamiseks tööjoonised igale aluse osale, mis tagas hiljem ausamba aluse laitmatu väljanägemise ühtse tervikuna. 1991/92. aasta talvel jätkas skulptor Lembit Palm skulptuuride modelleerimist naturaalsuuruses, allakirjutanu jätkas tööd haljasala kujundamise ning arhitektuursete väikevormide kallal. 1992. aasta varakevadel asus pargi elektrivarustuse projekti koostama insener Endel Tõruvere.

5. märtsil 1992 tunnistas Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi j.a. Monumentaal-dekoratiivkunsti Riiklik Ekspertiisikomisjon valminud ausamba esikülje bareljeefi originaalile vastavaks. 14. aprillil 1992 leidis sama komisjon koosseisus Erik-Arne Uustalu, Tõnu Maarand, Ado Slutsk, Arnold Green, Lembit Palm, Edgar Viies, Tiit Kullerkupp, Kalev Uduvee, Andres Arnover, Jaak Soans, Kuno Raude, Toivo Toomemets ja Peeter Kuutma, et tehtud töö „tulemus on originaali (autor A.Adamson) reprodutseeriv ja õnnestunud“. Otsustati: „Lugeda arhitekt K.Raude ja skulptor L.Palmi poolt esitatud Rakvere Vabadussõja monumendi rekonstruktsioon õnnestunuks.“ Ka Rakvere Linnavalitsus jäi tehtud tööga rahule.

09.04.1992 sõlmis Rakvere Linnavalitsus lepingu ÜE Rakvere AS, mille kohaselt Vabadussõja ausamba betoonist alus, maksumusega 497 250 rubla, pidi olema valmis 01. augustiks 1992. Loomulikult pidid selleks ajaks valmis olema ka pargis tehtavad tööd: kõnniteed, hekid, ausamba piire koos lõhiümbruse planeeringuga, istmed, valgustid. Ja mis peamine, selleks ajaks pidi valmis olema ka pronksi valatud skulptuur, bareljeef ning tähed ausamba aluse esiküljele.

Ausamba aluse ehitustööd kestsid ausambamäel ca poolteist kuud. Juulikuu keskel 1992 oli ausamba alus valmis. 26. augustil 1992 tõsteti „ARS Monumentaal“ valminud pronksskulptuur autorite juuresolekul betoonist valatud ausamba alusele, mille esiküljele kinnitati ka pronksist valatud bareljeef ning pronkstähed ja numbrid, mis moodustasid lause „1918-1920 VABADUSSÕJAS LANGENUILE“.

Taastatud Rakvere Vabadussammas avamistseremoonia algas 30. augustil 1992 kell 12.00. „Virumaa Sõna“ toimetuse hinnangul oli kohale tulnud ligemale 10 000 inimest. Vabadussõja ausamba eest marssisid läbi üks Kalevi pataljoni ja kaks kaitseliidu rühma. Virumaa poistekoor laulis laulu "Uusi tuuli sündis Eestimaal". Avakõne pidas Rakvere linnapea Tiit Kullerkupp. Katte eemaldasid ausamba taastamise mõtte avalikkuse ette toonud Peep Kärp, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel ja linnapea Tiit Kullerkupp. Ülo Lodeson luges Jakob Liivi "Epiloogi", mis oli kirjutatud ausamba avamiseks 30. augustil 1925. Leinaminut, millele järgnes vaimulik talitus, mida toimetasid EELK Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Enn Kivinurm ja Rakvere õigeusu kiriku preester isa Gennadi. Kõnelesid Arnold Rüütel, 92 aastane vabadussõjast osavõtnu Aleksander Valdmann, maavanem Ants Leemets, Ida-Viru maavalitsuse haridus- ja kultuurinõunik Aivo Nappa, Kuno Raude, ülemnõukogu saadik Edgar Savisaar, koorijuht Olav Leps ja Friedrich Vist. Laulis kergemuusikakoor Solare. Virumaa kirjanik Kalju Saaber luges ette ausamba taasavamiseks kirjutatud "Viru vande". Linnapea Tiit Kullerkupp andis üle tänukirjad Peep Kärbile, Lembit Palmile, Kuno Raudele ja Arvo Tuulingule. Piduliku tseremoonia lõpetas Eesti Vabariigi hümn Tootmiskoondise „Rakvere“ puhkpilliorkestri esituses.

Põhiseadusliku Assamblee liige Arnold Rüütel kirjutas 30.08.1992 Rakveres Ausambamäel ausamba projekti esilehele sõnad: „*Täna ja õnnitlen kõiki, kes osalesid Vabadussõjas langenute Rakvere ausamba taastamisel.*“ Allkiri, kuupäev.

Veelkordne tänu ausamba taastamise idee autorile Peep Kärbile, Rakvere linnapeale Tiit Kullerkupule ja linnavolikogu esimehele Mihkel Juhkamile, ajalehe „Viru Sõna“ tollasele toimetusele eesotsas Jüri Peinariga, kõikidele nendele, kes saatsid „Viru Sõna“ toimetusele abimaterjale: Peep Kärbile, Jüri Peinarile, Ivo Õunapuule, Olav Mäele, Odette Kirss`ile, Tiina Pikamäele, Enno Kapstasele, Marta Sevelile, Melanie Adosonile, Paul Veigelile, Erika Püssile, S.Laulikule, U.M. Sondast, kõikidele nendele, kes pidasid ausamba taastamist oma südameasjaks. Palju tänu nendele inimestele, kes annetasid raha Rakvere Vabadussõja ausamba taastamiseks.

Kuno Raude

31. juulil 2012.

P.S. Kultuuriminister Urmas Paet`i 26.06. 2003 käskkirjaga nr. 16 tunnistati Rakvere Vabadussõja ausammas Eesti Vabariigi ajaloomälestiseks.

23. juunil 2004 korraldati Rakveres NATO täisliikme - Eesti Vabariigi kaitsejõudude esimene paraad, millest võttis osa ka lipurühm 26 allianssi kuuluvate riikide lippudega.